

Giorgi MAMULIA
Tarih bilimci (Fransa)

Ramiz ABUTALIBOV
(Rusya)

PARİS BARIŞ KONFERANSI TARAFINDAN DUYULMAK İÇİN VERİLEN MÜCADELE AZERBAYCAN DİPLOMATİK HEYETİNİN İSTANBUL'DA BULUNDUĞU DÖNEM (OCAK-NİSAN 1919)

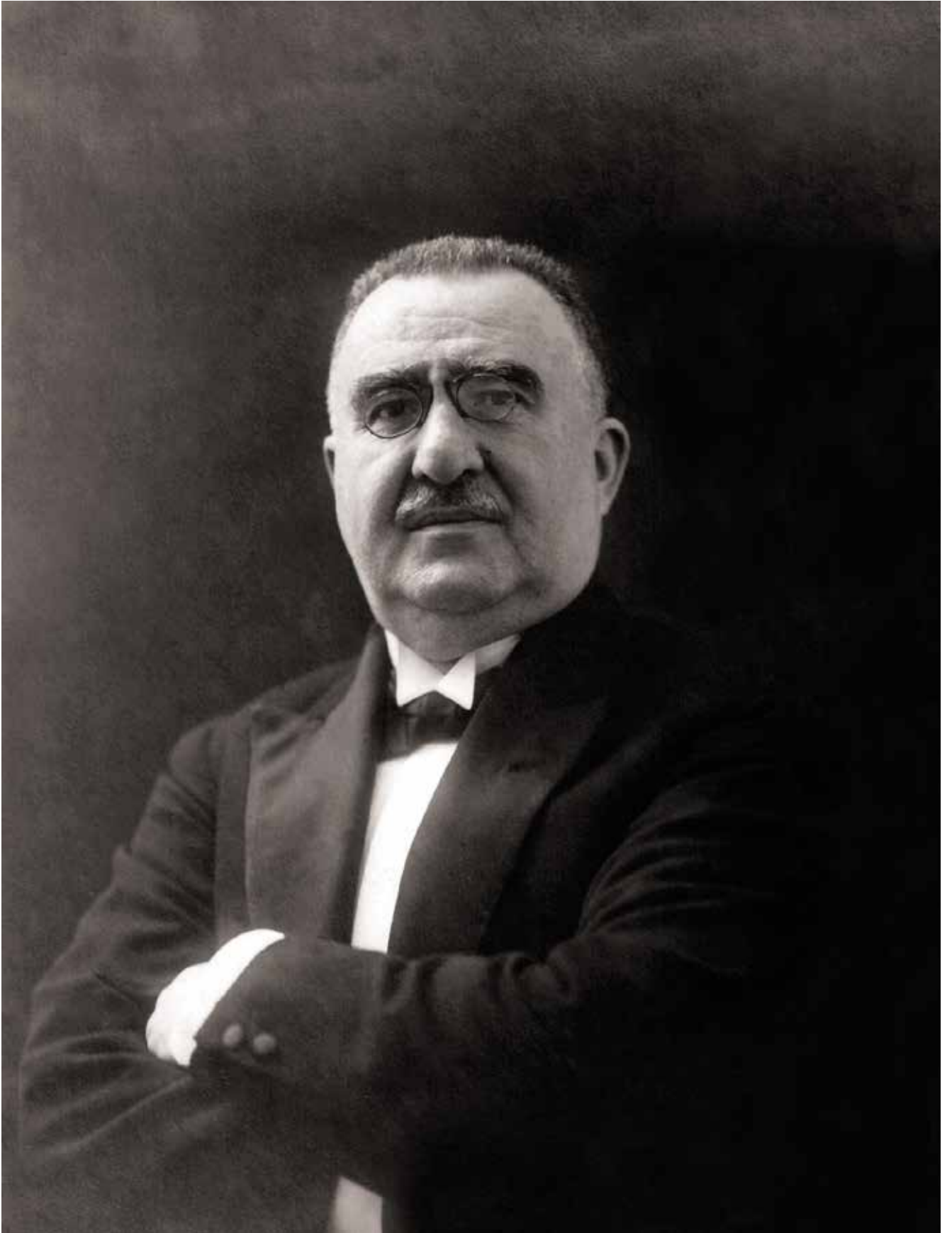
28 Aralık 1918'de, F.H.Hoyski başkanlığında Azerbaycan Cumhuriyeti üçüncü kabinesi oluşturuldu. Aynı gün, parlamentonun Ak-sakallar Konseyi ile birlikte, yeni Başbakan, Azerbaycan'ın yanı sıra Rus İmparatorluğu'nun çöküşü sonucu oluşan diğer devletlerin de kaderini belirleyecek olan Paris Barış Konferansı'na (1) katılmak üzere Fransa'ya gidecek olan diplomatik heyeti onayladı.

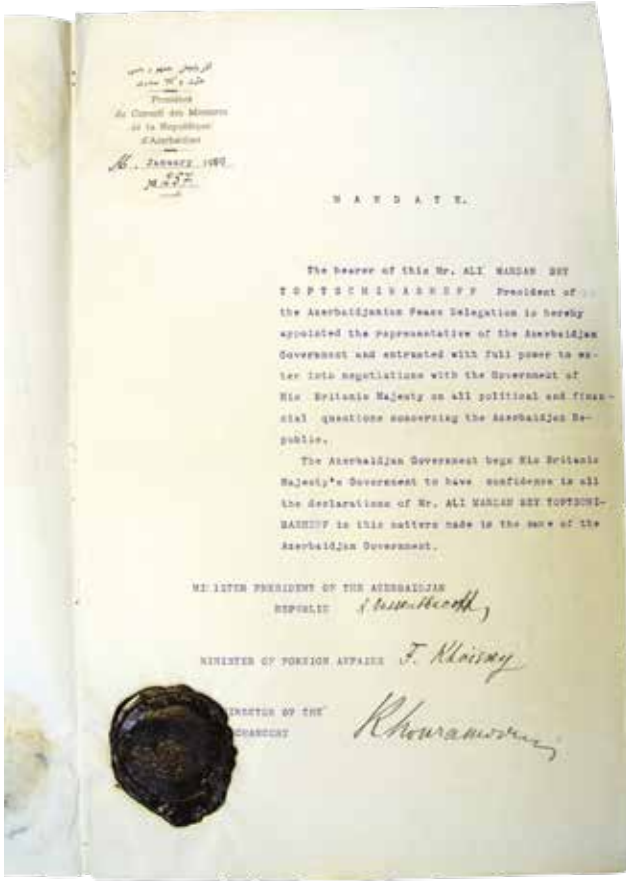
Heyet başkanlığına, aynı zamanda parlamento başkanı ve Azerbaycan milli kurtuluş hareketinin en önde gelen isimlerinden biri olan Ali Merdan Bey Topçubaşı

(Topçubaşov) atandı. Heyette, onun yanı sıra, Devlet Kontrol Bakanı ve parlamento üyesi Mehmet Hasan Hacinski, parlamento üyeleri Ahmet Bey Agayev ve Ekber Ağa Şeyhülislamov yer alıyordu (2).

7 Ocak 1919'da heyete verilen genel belgeye göre, yukarıda adları belirtilen kişiler "Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılacak olan devlet ve milletlerin barış konferansına katılma, aynı zamanda devletler ve milletlerarası konferanslarda, birlik ve anlaşmalarda bulunarak Azerbaycan adına, her türlü siyasi, ekonomik, ticari ve finansal nitelikli sözleşmeler imzalama yetkisine sahipti (3).

Ali Merdan Bey Topçubaşov – Paris Barış Konferansı'nda Azerbaycan delegasyon başkanı

Paris Konferansı'nda Azerbaycan heyetinin belgesi

Bununla birlikte, parlamento üyeleri Mehmet Meherremov, Mir Yakup Mehtiyev ve hükümetin yayın organı olan Azerbaycan gazetesi editörü Ceyhun Bey Hacibeyov (Hacıbeyli) heyete danışmanlık yapacaktı (4).

Ekim 1918'den bu yana, Topçubaşı, Azerbaycan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun yanı sıra Ermenistan ve Gürcistan Büyükelçisi görevini yaptığı için o dönem İstanbul'da bulunmasından dolayı heyetin diğer üyeleri Bakü'den onsuz ayrıldı. 14 Ocak 1919'de Batum'a varan ve geçici olarak M.H.Hacinski'nin başkanı olduğu heyet, 18 Ocak'ta Batum'dan İstanbul'a hareket etti ve aynı gün Osmanlı İmparatorluğu başkentindeki İngiliz işgal güçlerinin temsilcilerine bu konuda telgrafla bilgi verildi (5).

20 Ocak'ta İstanbul'a gelen Azerbaycan diplomatik heyeti üyeleri, başkentinde artık 18 Ocak'ta Paris Barış Konferansı'nın çalışmalarına başladığı Fransa'ya vize almak için olanaklar aramaya başladı.

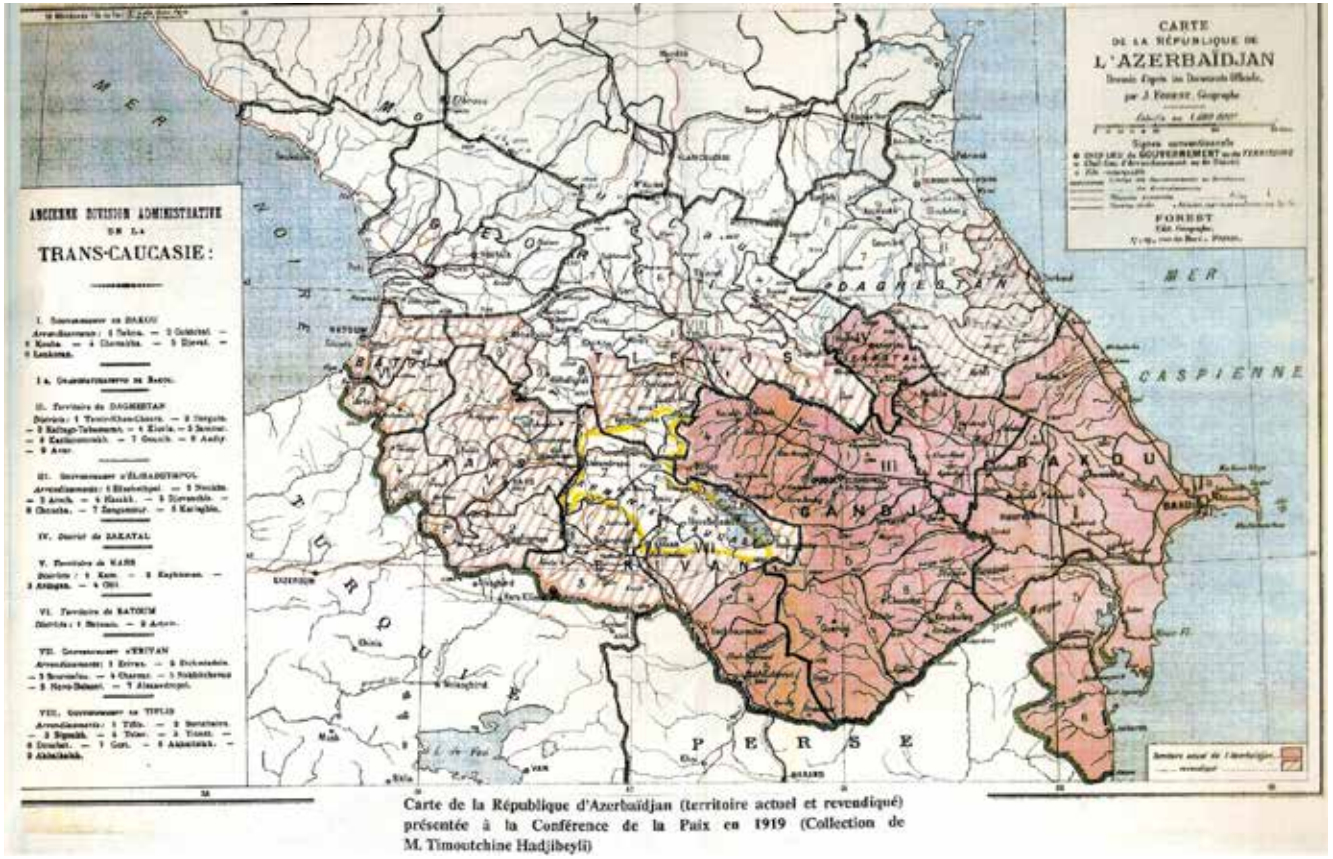
Bunu yapmak hiç de kolay değildi, zira 1918 yılının sonlarına doğru Fransa'da özel bir yapılanma mevcuttu: - Sibirya, Rusya'nın Kuzey ve Güney Beyaz hükümetlerinin ortak bir temsilcisi olan Paris'teki Rus siyasi

toplantısı. Paris Barış Konferansı'nın başlamasından hemen önce, o zamanlar Beyazların tüm hükümetlerince "Rusya'nın en üst yöneticisi" olarak kabul edilen Amiral A.Kolçak tarafından Paris'teki Rus siyasi toplantısının yürütme organı olarak, bir Rus siyasi heyeti oluşturulmuştu. Dört üyeden – geçici hükümetin eski başkanı G.Lvov, Rusya'nın Fransa eski büyükelçisi V.Maklakov, Dışişleri Bakanı S. Sazonov ve Kuzey Bölgesi geçici hükümet başkanı N.Çaykovski'den oluşan bu organın işlevi, Paris Konferansı'nda Beyazların tek bir diplomatik temsilcisi rolünü oynamaktan ibaretti. Heyetin ana görevlerinden biri, "birleşik ve bölünmez Rusya" ilkesine uyarak, Rus İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra bağımsızlığını kazanmaya çalışan, Rus olmayan halkların tüm siyasi hareketlerine karşı savaşıyordu.

Beyaz generaller gibi, Rus siyasi heyet üyeleri, Rus olmayan halkların ulusal ve kültürel özerklik haklarını demagogik olarak tanımakla birlikte, 1914'e kadar Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olan milletlerin hiçbir şekilde ayrılmalarına müsaade etmemekteydi. Tek istisna Polonyalılarıdır. Rus siyasi delegasyonu üyeleri tarafından Paris Konferansı Başkanına gönderilen 9 Mart 1919 tarihli bildirmede şunlar vurgulanıyordu: "Bu sınırlar içinde yer alan milletlerin gelecekteki statüsünü belirlemeye ilişkin tüm konuların, Rus halkının rızası olamadan çözülemez. Böylece, Rus halkının bu konulardaki iradesini özgürce ifade edip çözümüne katılmasına kadar, bu konuda herhangi bir nihai siyasi karar alınamaz" (6). Başka bir deyişle, Rus İmparatorluğu tarafından işgal edilen ve köleleştirilen halkların bağımsızlık hakkı, işgalcilerin mağdurlarına bu hakkı vermek için gönüllü rızasına bağlıydı.

Buna paralel olarak, Rus siyasi delegasyonu üyeleri, Rus olmayan halkların Barış Konferansı'na katılmak için Paris'e gitmeye çalışan hükümet ve temsilcilerini itibardan düşürmek için güçlü faaliyetler başlattı. Rus olmayan halkların milli hükümetlerini Alman emperyalizminin yandaşları ile temsil eden ve Birinci Dünya Savaşı'nda "Müttefiklerin ortak gayesi adına" Rusya'nın verdiği kayıpları ileri sürerek, Rusya siyasi delegasyonu liderleri ilk başta Fransız hükümetini önemli derecede etkilemeyi başardı.

Bunu, o sırada aşırı Alman karşıtı tutumu sergileyen iktidardaki Georges Clemenceau hükümetinin, Berlin'in gelecekte güçlenmesini önlemek için Fransa'nın, Almanya'nın doğu sınırlarında karşı ağırlık rolü oynayan Rusya timsalinde Doğu'da güçlü bir müttefike ihtiyaç duyduğu düşüncesi kolaylaştırdı. Bolşevikler, Paris tarafından, Almanya'nın Rusya'da iktidara gelen yaratıkları olarak görüldüğü ve aynı zamanda çarlık hükümetinin devasa borç-

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Paris Barış Konferansı'nda sunulan haritası

larını Fransa'ya iade etmeyi reddettiği için, Clemenceau genellikle, Polonyalılar da dahil olmak üzere, Rus olmayan halkların bağımsızlık çabasına olumsuz yaklaşarak Bolşevik karşıtı Beyaz hareketin üzerine oynamaktaydı (7).

Bu bağlamda, Fransız politikası, Bolşeviklerle uzlaşmadan yana olan, Beyaz hareketin geleceğinden pek de umutlu olmayan ve Rus olmayan halkların bağımsızlık fikrine karşı daha az olumsuz yaklaşan İngiltere Başbakanı David Lloyd George'un siyasi çizgisiyle çelişiyordu. İngiltere Başbakanı, Rusya sorununun bir an önce çözülmesi ve böylece gittikçe ağırlaşan askeri ve finansal yükten kurtulma konusunda tasalanıyordu (8).

Bununla birlikte, Rus pazarını İngiliz malları için açılmasında çıkarı olan Lloyd George'a göre, bu, Bolşevik rejimin Avrupalıların arzu ettiği yönde kademeli olarak liberalleşmesine de katkıda bulunmalıydı.

Konferansın resmi açılışından önce, 12 Ocak'ta, bu Fransız-İngiliz çelişkileri kendisini, Rusya'nın temsilcisi olarak kimlerin kabul edileceği konusunda belirtti. "Rusya'yı bir bütün olarak temsil edecek kadar güçlü olmayan" (9) Amiral Kolçak'ın Omsk hükümetinin müttefikler tarafından tanınmasına kadar Paris'teki Rus toplantısının

resmi bir Rus temsilciliği olarak kabul edilemeyeceği konusunda İngilizlerle anlaşmak zorunda kalan Fransa Dışişleri Bakanı Stephen Pichon, Beyazların ayrıcalıklı statüsünü farklı bir şekilde kalıcı kılmaya çalıştı. Fransız Dışişleri Bakanı, Rus siyasi toplantısının üyelerinin konferans tarafından resmi olmayan kişiler olarak dinlenmesini önerdi. Sonuç olarak, taraflar, konferansta Rusya'nın resmi olarak temsil edilmemesi gerektiğine rağmen, bu ülkenin Pichon tarafından isimleri zikredilen ve edilmeyen temsilcilerinin özel olarak dinlenebileceği konusunda anlaştı. Ayrıca onlardan muhtıra da istenebilirdi (10).

Rus İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından bu topraklarda oluşan devletlerin temsilcilerinin Fransa'ya girişi, tamamen Fransız makamlarının iyi niyetine bağlıydı. Bu durum dikkate alındığında, Üçlü İtilaf Yüksek Konseyi'nin Pichon'un önerisini kabul etmesi, otomatik olarak, bazı heyetlerin Fransa'nın başkentine kabul edilip edilmemesi Fransızların tekelinde olacağı anlamına geliyordu.

Fransızların, konferansın yapılacağı mekanı yalnızca Beyazların çıkarlarını koruma amacıyla kullanmaya çalıştığını anlayan Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson ve ona katılan Lloyd George 21 Ocak'ta,

Azerbaycan heyeti Paris Barış Konferansı'nda

Bolşeviklerin ve eski Rus İmparatorluğu'nun tüm Bolşevik karşıtı hükümetlerinin katılımıyla Marmara Denizi'ndeki Adalar'da bir konferans yapılması için girişim başlatıldı (11). "Suçlu oldukları için değil, ancak bizimle müzakerelere layık olduklarını söyleyerek, kendi seviyemize yükselteceğimiz için Bolşeviklerle müzakerelere prensipte karşı olduğunu" bildiren Clemenceau, bununla birlikte, İngilizler ve Amerikalıların baskısı altında konferansın gerçekleştirilmesini kabul etti (12).

Bununla birlikte, Adalar'da bir konferans gerçekleştirme girişimi suya düştü, çünkü ne Bolşevikler ne de onların Beyaz muhalifleri müzakere masasına oturmak için gerçek bir istekte bulunmadılar. Konferans düzenleme kararından dört gün sonra, 25 Ocak'ta Sazonov, Paris'teki Rus toplantısı adına konferansa katılmayı reddettiğini açıkladı (13). Aynı gün, Bolşeviklere Rusya'nın resmi hükümeti statüsü verilmesine çalışan Rusya SFSC Dışişleri Halk Komiseri G.Çiçerin, Paris Konferansı'na, Bolşevik

hükümeti temsilcilerinin resmi şekilde davet edilmesini isteyen bir telgraf gönderdi. Bolşeviklere böyle bir koz vermek istemeyen Lloyd George bile, Kırmızılardan, gelecekteki tüm konferans katılımcılarına normal davetiye'nin yeterli olacağını bildirdi (14).

Dahası, konferans öncesi Yüksek Konsey'in ateşkes çağrısında bulunmasına rağmen, Bolşevik komutanlığı, personeli Müttefiklerin Bolşeviklerle müzakerelere hazır olduğu yönündeki haberlerden büyük ölçüde moral bozukluğuna uğrayan Beyazların ordusuna yeni darbeler indirerek ateşkesi ihlal etmiş oldu (15).

28 Ocak'ta, artık Paris'te bulunan Gürcü delegasyonu üyeleri, Gürcistan'ı Rusya'nın bir parçası olarak görmedikleri gerekçesiyle konferansa katılmayı reddettiklerini açıkladı (16).

Sonuç olarak, Şubat sonlarına doğru Müttefikler, Adalar'da bir konferans düzenleme fikrinin başarısız olduğunu kabul etmek zorunda kaldı.

Olaylara önyargılı davranmak istemeyen A.M.Topçubaşı, Yüksek Kurulun bu girişiminin ne ile sonuçlanacağını beklemeyi tercih etti. İngiltere ve Fransa'nın resmi temsilcileri de Adalar'da bir konferans gerçekleşmesi konusu netleşene kadar İstanbul'da kalması gerektiğini doğrudan belirterek, ona böyle devam etmesi için çağrıda bulundu (17).

Diğer diplomatik delegasyonlardan farklı olarak, A.Agaronyan başkanlığındaki Ermeni heyetinin, Adalar'daki konferans konusunda henüz nihai karar verilmeyen, 20 Ocak'ta engelsiz bir şekilde İstanbul'dan Marsilya'ya hareket ederek 4 Şubat'ta Paris'e varması da epey ilginçtir (18).

26 Şubat'ta, hem Kafkasya hem de Türkiye Ermenilerini temsil eden birleşik Ermeni delegasyonu, İtilaf Devletleri Dışişleri Bakanları tarafından dinlendi. Azerbaycan delegeleri daha 15 Ocak'ta Batum'da Ermeni delegasyonu üyeleri ile bir araya gelerek, uluslararası arenada ortak hareket etmek için zemin bulmaya çalışıyorlardı. İleri fikirli bir Kafkasya konfedere üyesi olan Topçubaşı'nın kendisi, Kasım 1918'den bu yana, yalnızca bu durumda başarıya ulaşabilecek (19) birleşik bir Kafkas heyeti oluşturmanın gerekli olduğunu düşünüyordu, ancak buna rağmen Ermeniler tek başına hareket etmeyi tercih etti. Aynı zamanda, sorunlarını Azerbaycanlılar ve Gürcistanlıların itibarını zedeleyerek çözmeye çalışıyorlardı (20)

Ancak, Mart ayı başlarında, yani Adalar'da konferansın gerçekleşmeyeceği belli olunca durum değişti. Bundan böyle, İngilizler artık Rus olmayan halkların temsilcilerinin Paris ve İtilaf Devletlerinin tamamına girişlerini reddetmek için bir neden görmüyordu. İngiltere Dışişleri Bakanlığı, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Vekili Amiral Richard Webb'e gönderdiği 1 Mart tarihli telgrafında bildiriyordu: "Majestelerinin hükümeti, İstanbul'daki Fransız yetkililerin onay vermesi durumunda, şu an İstanbul'da bulunan Kuzey Kafkasya ve Azerbaycan heyetlerinin Paris'e seyahat etmek için izin almalarına itiraz etmiyor. Gerekirse, askeri makamlar kendi takdirlerine bağlı olarak, özel olarak itiraz ettikleri üyeleri alıkoyabilirler" (21).

İngiliz Ordusu Komutanlığı temsilcilerine başvuran Topçubaşı, 6 Mart'ta, İngiliz hükümetinin, "Fransız makamlarından Fransa'ya giriş izni almayı başarması durumunda", Azerbaycan heyetinin Paris Barış Konferansı'na katılmasına itiraz etmediğini belirten bir mesaj aldı (22).

Daha sonra, delegasyonun İstanbul'da kalmasını iki ay daha uzatan sorunlar yeniden başladı. İlk başta, Fransız komutanlığı, delegasyonun sadece iki üyesinin değil, aynı zamanda sekreterler ve çevirmenlerden olu-

şan tüm teknik personelin İstanbul'da kalmasını talep ederek, heyetin altı üyesinden sadece dördü için seyahat izni verdi (23). Heyetin tamamı ve en azından sekreteryanın bir kısmı (üç sekreter) için Paris'e seyahat izni almaya çalışan Topçubaşı, Orta Doğu'daki İtilaf Devletleri ordularının Komutanı, Fransız General Louis Franchet d'Esperey'e bir mektup gönderdi. Mektupta, heyetin çeşitli uzmanlardan oluştuğundan ve ayrıca, Kafkasya'daki diğer halkların aksine, Azerbaycanlıların Fransa'da ve Avrupa'da diplomatik temsilcilikleri bulunmadığından, delegasyonun iki üyesinin ve teknik personelin eksikliği, delegasyonun faaliyetinde telafisi olmayacak bir zarara yol açacağına dikkat çekildi (24).

Sonuçta girişim başarısız oldu, zira kaynakların da ifade ettiği gibi, Franchet d'Esperey'in kendisi Bolşeviklere olduğu gibi, Rus olmayan halkların da milli özlere düşmanca tavır takınarak "birleşik ve bölünmez Rusya'dan yanaydı. Daha Ocak 1919'da, General, Lloyd George'a "birleşik bir Rusya'dan yana olduğunu" bildirmişti (25). Fransızların Azerbaycan delegasyonuna karşı tutumunun tam da bu Generalin etkisiyle iyileşmediği, aksine daha da sertleştiği denilebilir.

15 Mart'ta Topçubaşı, Orta Doğu'daki Fransız Cumhuriyeti Yüksek Komiserliği'nin teknik danışmanı Albay Foulon'dan bir mektup aldı. Mektupta, "ortaya çıkan yeni bir durumun", onu Paris'ten Topçubaşı'nın kendisi ve sekreteri Muhammed Haşim'in Fransa'ya giriş yapması için izin istemek zorunda bıraktığı bildiriliyordu (26). O arada, Fransa'ya giriş izni almış Kafkasya halklarının İstanbul'da bulunan tüm delegasyonları, ya Paris'e varmış ya da Paris yolundaydı. Topçubaşı'nın 21 Mart'ta, Paris Barış Konferansı Başkanı J.Clemenceau'ya resmi bir nota göndererek heyetin Paris'e girişine izin vermelerini talep etmesine rağmen (27), 25 Mart'ta, Fransız Cumhuriyeti'nin ikinci sınıf komiseri Gustave Leon'dan bir mesaj geldi. Leon, Topçubaşı'ya Dışişleri Bakanı S.Pichon'un, heyet üyelerinden herhangi birinin Fransa'ya seyahat etmesini yasakladığını bildiriyordu (28). Bunu takiben, ABD Komiseri ve İtalya Yüksek Komiseri'nden, Fransız vizesini alabilmeleri durumunda, Azerbaycan heyetinin Paris'e gitmesine karşı Amerikan ve İtalyan hükümetlerinin itiraz etmediğine dair bir mesaj alındı. (29).

Kaynakların karşılaştırılmalı analizi, Fransız makamlarının amacının, benzeri baskılarla heyetin üç üyesinin, Topçubaşı'yı İstanbul'da bırakarak Paris'e gitmesine zorlamak olduğu sonucuna varıyor. 28 Mart'ta Topçubaşı, General Franchet d'Esperey'i şahsen ziyaret ederek yardım istedi. Ertesi gün General, heyetin sadece iki üyesinin Paris'e gidebileceğini bildiren bir zarf gönderdi.

Aynı gün Azerbaycan Başbakanı F.H.Hoyski'ye gönderdiği raporunda Topçubaşı şunu bildiriyordu: "Şimdilik, Paris'e delegasyonun 2 veya 3 üyesinin gideceği konusu ele alınıyor ve bana gelince, şimdilik burada bekletilme karar verilmiş gibi görünüyor" (30). Bir şey yapmanın hiçbir şey yapmamaktan da iyi olduğunu anlayan delegasyon üyeleri, delegasyonu üçe ayırmaya karar verdi. M.H.Hacinski, M.Muharremov ve C.Hacıbeyov'dan oluşan birinci grup Paris'e, M.Y.Mehtiyev ve A.A.Şeyhülislamov'dan oluşan ikinci grup Londra'ya gidecek, Topçubaşı'nın kendisi ise İstanbul'da kalacaktı (31).

Bu durum, İstanbul'dan Fransız Konsolos Defrans tarafından S.Pichon'a gönderilen bir telgrafta kaydedilmiştir. Belgede şunlar yer alıyordu: "Başkanlarından (daha doğrusu Topçubaşı – G.M.) kopmayı kabul eden Azerbaycan temsilcileri tarafından kendisine karşı sayısız girişimler yapılan başkomutanın ısrarı üzerine, onlardan ikisinin – başkan yardımcısı Mehmet Hasan Hacinski ve Mehmet Muharremov'un Fransa'ya gitmelerine izin verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu arada, söz konusu kişilerin seyahati, İngiltere ve İtalya Yüksek Komiserlerinin onayını almıştır. Ekselansları kabul ederse, bu durumda, Sekreter Ceyhun Bey Hacıbeyov ve hanımının eşliğinde, yukarıda belirtilen iki delege önümüzdeki hafta buradan hareket edecektir" (32).

Ancak, birkaç gün sonra durum, Azerbaycanlıların lehine kökten değişti. General Denikin'in Gönüllü Ordusu'nun askeri başarıları, İtilaf Yüksek Konseyi'ni Bolşevizm'in en kısa zamanda düşeceğine umutlandırdı; aynı zamanda, Müttefikler arasında, Gönüllü Ordunun saldırılarına paralel olarak, kızıl Moskova'ya karşı alınması gereken ekonomik önlemlerle ilgili bir tartışma başladı. Bu bağlamda, 1918'e kadar eski Rus İmparatorluğu'nun petrolünün yüzde 90'ının çıkarıldığı Kafkasya'nın petrol işletmeleri konusu ön plana çıkmış oldu. Kaynaklara göre, söz konusu mesele Fransız ve Amerikan temsilciler arasındaki özel yazışmaların konusu haline gelmişti. İtilaf Devletleri liderlerinin Bolşevik Rusya'sına karşı ekonomik abluka uygulamaya çalıştıklarından, Bakü'nün geniş petrol yataklarına sahip olan Nobel petrol sanayicilerinin Azerbaycan petrolünü Rus Bolşeviklere satarak ekonomik faydalar elde etmeye yönelik planları endişe vericiydi. Bunu önlemek için, Azerbaycan'ın resmi makamlarına başvurmak gerekiyordu.

Rusya'da Bolşevik iktidarının devrilmesinde daha çok ilgili olan Fransız hükümeti, 14 Nisan'da, ABD Dışişleri Bakanı Robert Lansing ve Paris Barış Konferansı'ndaki Amerikan delegasyon başkanına bir mektup gönderdi. Mektupta, "yakıt ve yağlama maddelerin kıtlığı, kısa süre-

de Rusya'daki ulaşım hizmetlerini tamamen durması ve Bolşevik diktatörlük rejimine aşırı bir darbe indirmek için gerekli olduğu" deniliyordu (33).

İtilaf ülkelerinin Bolşevikler ile herhangi bir ilişkilerin kurulmasına karşı oldukları için, Bolşevikler ile yapılan petrol ticaretinden elde ettikleri kar ne olursa olsun, Nobellerin Moskova ile ekonomik ilişkileri yenileyebilmesi önlenmelidir. Bu amaçla, ülkenin petrol kaynaklarının sahibi olarak, Bolşevik karşıtı tutum içinde olan Azerbaycan hükümeti, bununla birlikte, ihtiyaç duyduğu, ancak iç savaşın yıktığı Rusya'dan alamadığı manifatura ürünleri karşılığında petrol satışı ile ilgileniyor. Ayrıca, petrol ürünleri arzında bir kriz yaşayan İtilaf ülkeleri, deniz taşımacılığı koşullarının düzelmesiyle Kafkasya'dan petrol ithali ile ilgilenecektir (34).

Belgenin sonunda deniliyor: "Bu durumda, Fransız hükümeti Sovyet hükümetine petrol ürünleri tedarikine olumlu bakmayacak ve onun görüşüne göre, bu talihsiz sonuçlara yol açabilecektir" (35).

Böylece, yukarıda belirtilen düşünceler: - Bolşeviklere karşı ekonomik ablukayı uygulama çabası ve gelecekte Bakü petrolünün bir kısmını kendileri için ayırma arzusu, Fransa'nın Azerbaycan temsilcilerinin Paris'e gelmesine ilişkin tutumunun değişmesine yol açtı. Bunun yanı sıra, ABD Başkanı W.Wilson bu konuda şahsen son derece önemli bir rol oynadı. Bu dönem ABD hükümeti, olayların olumlu bir şekilde gelişmesi durumunda, Türkiye'nin Doğu'su ve Kafkasya'yı kendi mandası altına alma olanaklarını düşünmekteydi (36).

Wilson, Lloyd George ve Clemenceau arasında 2 Mayıs'ta gerçekleşen görüşmede ABD Başkanı, Azerbaycan heyetinin Fransa'nın başkentine gelme konusunu ilk soru olarak gündeme getirdi. Wilson özellikle şunu bildirdi: "Azerbaycan temsilcileri Paris'e gelmeye çalışıyordu. Paris'e gelmek için İstanbul'da uzun süre izin bekleyen bir heyetleri vardı. Fransız hükümeti uzun süre gerekli izni vermemiştir. Gürcüler ve Kafkas cumhuriyetlerinin diğer temsilcileri Paris'te bulunuyordu ve görüşme göre bu istisna için hiçbir sebep bulunmuyor" (37). Toplantı tutanaklarına göre, Clemenceau ve Lloyd George "konuyla ilgilenmeyi üstlendiler" (38). Azerbaycan heyetinin, bu görüşmeden birkaç gün önce, 28 Nisan'da İstanbul'dan Avrupa'ya hareket ettiği için, ABD temsilcilerinin Fransızlarla benzer görüşmelerde daha önce bulunduğu varsayılabilir.

6 Mayıs'ta, R.Lansing S.Pichon'a, Fransız Dışişleri Bakanının dikkatini A.M.Topçubaşı'nın 21 Mart 1919'da Başkan Wilson'a göndermiş olduğu mektuba çektiği ve "mektupta yapılan açıklamalara Başkan Wilson'un

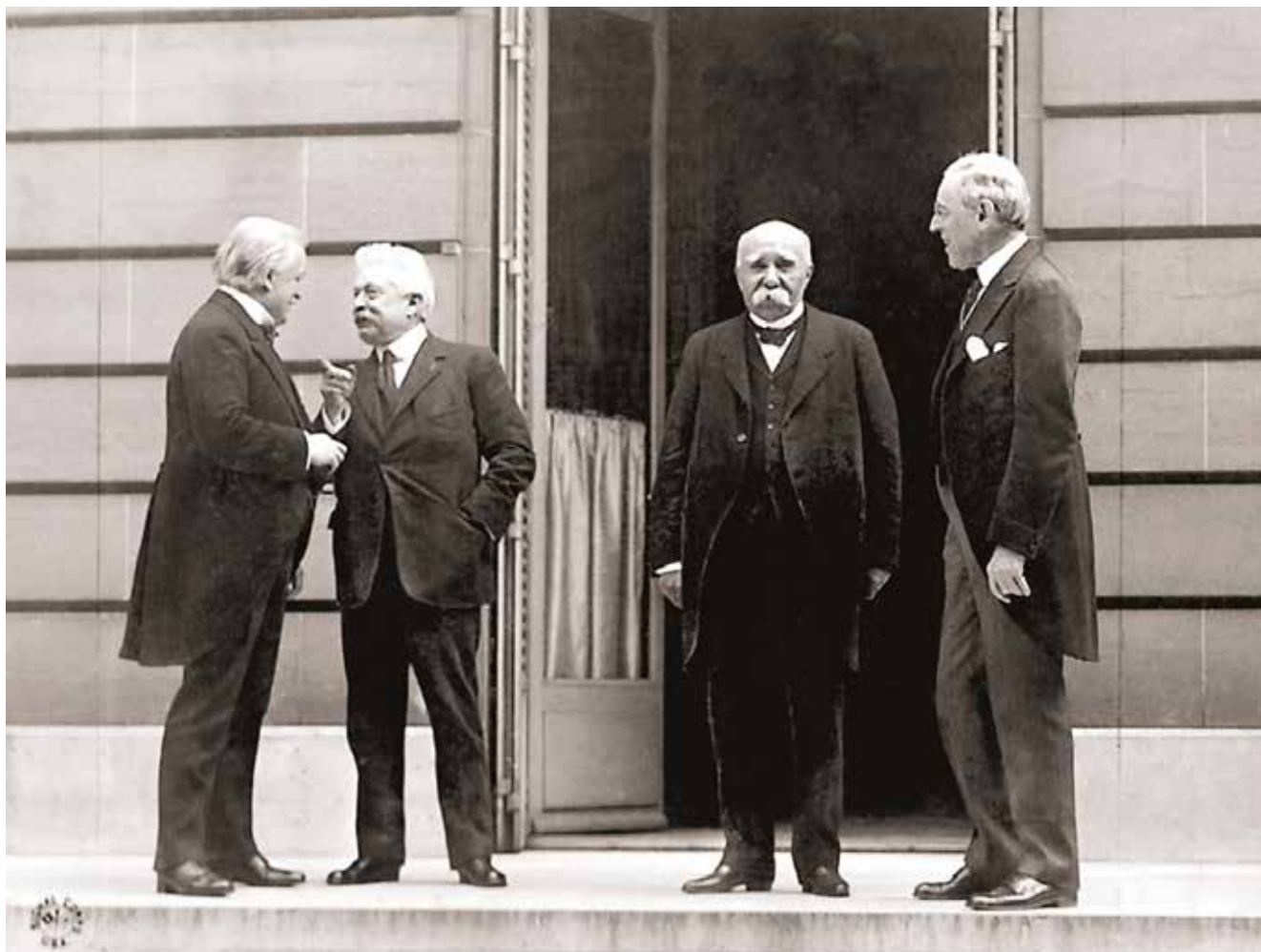
Azerbaycan heyeti Paris Barış Konferansı'nda

büyük ilgi gösterdiğini" bildiren bir mektup gönderdi (39). Lansing, Wilson adına Pichon'dan Azerbaycan heyet üyelerinin Fransa'ya giriş izni vermesini istedi. Kuşkusuz, bu belge daha Nisan ayında Amerikalılar ve Fransızlar arasında bu konuda yapılan görüşmelerin içeriğini özetlemekteydi. Tüm bu faktörlerin sonucunda durum olumlu yönde gelişti ve artık 22 Nisan'da Azerbaycan heyeti "Bulgaristan" gemisinde tam kadroyla İstanbul-Selanik-Pire-Messina-Napoli güzergahı ile İtalya'ya gitti. 2 Mayıs'ta Roma'ya varan heyet üyeleri, 7 Mayıs'ta trenle Paris'e gitti (40). ❀

Kaynakça:

1. Азербайджанская Демократическая Республика (1918-1920). Внешняя политика. (Документы и материалы). Баку. 1998. С. 116.
2. Azerbaycan Cumhuriyeti hükümetinin Paris Barış Konferansı'ndaki Azerbaycan diplomatik heyetine verdiği genel belge. [Баку], 7. 1. 1919 // Le Centre d'études des mondes russe, caucasien et centre-européen (CERCEC). Ecole des hautes études en sciences sociales (EHESS). (Paris). Archives d'Ali Mardan-bey Toptchibachi. Carton n° 1/1.
3. A.g.e.
4. A.g.e.
5. İstanbul'daki İngiliz askeri komutanlık temsilcisinin A.M.Topçubaşı'ya, Azerbaycan diplomatik heyetinin Bakü'den İstanbul'a gidişine dair bir bildirim aldığını belirten notu. İstanbul, 18. 1. 1919 // CERCEC. EHESS. Archives d'Ali Mardan-bey Toptchibachi. Carton n° 8.
6. S. Sazonoff, prince Lvoff, N. Tchaïkovsky, W. Maklakoff. A Monsieur le président de la conférence de la Paix. Paris, 9. 3. 1919 // Archives du ministère des Affaires étrangères (AMAE). Correspondance

- politique et commerciale (CPC). 1914-1940. Série Z (Europe). Dossier n° 794 (Russie). Fol. 51-52.
7. Zürrer W. Kaukasien 1918-1921. Der Kampf der Großmächte um die Landbrücke zwischen Schwarzem und Kaspischem Meer. Düsseldorf. 1978. S. 194.
 8. A.g.e.
 9. Secretary Notes of a Conversation held in M. Pichon's Room at the Quai d'Orsay on Sunday, January 12, 1919, at 4 P.M. // The National Archives (London) (NA). CAB 28/6. Fol. 10.
 10. A.g.e.
 11. Secretary Notes of a Conversation held in M. Pichon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, on Tuesday, January 21, 1919, at 15 hours // NA. CAB 28/6. Fol. 49.
 12. A.g.e. Fol. 50-51.
 13. Summary of correspondence relating to the proposed Prinkipo Conference. 8. 2. 1919 // NA. CAB 29/7. Fol. 10.
 14. Secretary Notes of a Conversation held in M. Pichon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, on Monday, February 1, 1919 at 3 P.M // NA. CAB 28/6. Fol. 109.
 15. Secretary Notes of a Conversation held in M. Pichon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, on Saturday, February 15, 1919, at 3 P.M // Ibidem. Fol. 191-195.
 16. Guarjaladzé, Avaloff, Gambachidzé (délégués du gouvernement de la République Géorgienne). Paris, 28. 2. 1919 // AMAE. CPC. 1914-1940. Série Z (Europe). Dossier n° 795 (La Russie et la Paix. Conférence de Prinkipo). Fol. 149.
 17. Али Марданбек Топчибашев. Письма из Парижа. Донесения председателя делегации Азербайджанской Республики на Парижской мирной конференции. Баку. 1998. С. 22.
 18. Hovannisian R. G. The Republic of Armenia. V. I: 1918-1919. Berkley, Los Angeles, London. 1971. P. 254-255.
 19. Азербайджанская Демократическая Республика (1918-1920). Внешняя политика. (Документы и материалы). С. 110.
 20. Secretary Notes of a Conversation held in M. Pichon's Room at the Quai d'Orsay, Paris, on Wednesday, February 26, 1919, at 3 P.M // Ibidem. Fol. 242.
 21. Foreign Office Cypher Telegram to Admiral Webb (Constantinople). 1. 3. 1919 // NA. Foreign Office. 608/100/13. Fol. 561.
 22. İstanbul'daki İngiliz askeri komutanlığı temsilcisinin A.M.Topçubaşı'ya, Azerbaycan diplomatik heyetinin Fransa'ya seyahat olasılığı ile ilgili iletisi. İstanbul, 6. 3. 1919 // CERCEC. EHESS. Archives d'Ali Mardan-bey Toptchibachi. Carton n° 8.
 23. A.M. Topçubaşı'nın, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı F.H.Hoyski'ye 5-29 Mart 1919 tarihleri arasında gönderdiği "İleti No.2" İstanbul, 17. 3. 1919 // Ibidem. Carton n° 1(père).
 24. A.M.Topçubaşı'nın, Orta Doğu'daki İtilaf orduları Başkomutanı General France d'Espere'ye, Azerbaycan diplomatik heyetinin tamamının Paris Barış Konferansı'na katılması için Fransa'ya giriş yapmasına izin vermesini isteyen mektup. İstanbul, 13. 3. 1919 // A.g.e. Carton n° 8.
 25. Minutes of a Meeting of the British Empire Delegation, held at the Villa Majestic, Paris, on Monday, January 20, 1919, at 4 P.M // NA. CAB 29/28. Fol. 2.
 26. Orta Doğu'daki Fransız Yüksek Komiserliği Teknik Danışmanı Albay Foulon'un, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin diplomatik heyetinin Paris'e sehayat izni verildiğine dair A.M.Topçubaşı'ya gönderdiği mektup. İstanbul, 15. 3. 1919 // CERCEC. EHESS. Archives d'Ali Mardan-bey Toptchibachi. Carton n° 1.
 27. A.M.Topçubaşı'nın, Azerbaycan diplomatik heyetine Fransa'ya giriş ve heyetin Paris Barış Konferansı'na katılmasına izin verilmesi için Paris Barış Konferansı Başkanına gönderdiği nota. İstanbul, 21. 3. 1919 // Ibidem. Carton n° 8.
 28. Fransa Cumhuriyeti'nin Orta Doğu'daki ikinci sınıf Komiseri G.Leon'un, Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın Azerbaycan diplomatik heyetinin Fransa'ya girişini yasakladığına dair A.M.Topçubaşı'ya gönderdiği iletisi. İstanbul, 25. 3. 1919 // Ibidem. Carton n° 1.
 29. Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'daki Komiseri L.Heck'in, ABD hükümetinin Azerbaycan diplomatik heyetinin Fransa'ya giriş iznini onayladığına dair A.M.Topçubaşı'ya gönderdiği iletisi. İstanbul, 27. 3. 1919 // Ibidem. Carton n° 1.; İtalya'nın Orta Doğu'daki Yüksek Komiserinin, Azerbaycan Cumhuriyeti diplomatik heyetinin Fransa'ya giriş izni verdiğine dair A.M.Topçubaşı'ya gönderdiği iletisi. İstanbul, 29. 3. 1919 // Ibidem. Carton n° 1.
 30. A.M. Topçubaşı'nın, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Başkanı F.H.Hoyski'ye 5-29 Mart 1919 tarihleri arasında gönderdiği "İleti No.2" İstanbul 17. 3. 1919.
 31. Али Марданбек Топчибашев. Письма из Парижа. С. 31.

“Bütük Dörtlük”: David Lloyd George, Vittorio Orlando, Georges Clemenceau, Woodrow Wilson

32. De France à MAE. Constantinople, 3. 4. 1919 (reçu 5. 4. 1919) // AMAE. CPC. 1914-1940. Série Z. Dossier n° 626 Russie (Caucase). Fol. 219.
33. Lettre du 14 avril 1919 à M. Lansing, ministre des Affaires étrangères des Etats-Unis, commission américaine auprès de la conférence de la Paix au sujet de fournitures de pétrole au gouvernement des Soviets (résumé) // AMAE. CPC. 1914-1940. Série Z. Dossier n° 832 Russie, Caucase (Azerbaïdjan). Fol. 52.
34. A.g.e.
35. A.g.e.
36. Hovannisian R. G. The Republic of Armenia. V. II. From Versailles to London, 1919-1920. Berkley, Los Angeles, London. 1982. P. 28.
37. Note of a Meeting held at President Wilson's House in the Place des Etats-Unis, Paris. Friday, May 2, 1919, at 11 A.M. // NA. CAB 29/37. Fol. 187.
38. A.g.e.
39. R. Lansing. His Excellency M. Pichon, Minister of Foreign Affairs of France. Paris, 6. 5. 1919 // AMAE. CPC. 1914-1940. Série Z. Dossier n° 638 Russie (Azerbaïdjan). Fol. 24.
40. A. M. Toptchibachi. Journal privé. 14. 4. – 31. 8. 1919. N°1, Constantinople – Rome – Paris // CER-CEC. EHESS. Archives d'Ali Mardan-bey Toptchibachi. Carton « Journaux privés ».